

GLOBALLASHUV SHAROITIDA O'ZBEKISTONDA JANOZA VA TA'ZIYA MAROSIMLARINING TASHKILIY-KOMMUNIKATSION TRANSFORMATSIYASI

Mamatqulova Nilufar Xusanovna,
Toshkent davlat tibbiyot universiteti
Termiz filiali Ijtimoiy gumanitar
fanlar kafedrası v.b, dotsenti (PhD).
(90) 418 30 06

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida O'zbekistonda janoza va ta'ziya marosimlarining tashkiliy hamda kommunikatsion shakllarida yuz berayotgan o'zgarishlar tahlil qilinadi. An'anaviy marosimlarning mahalla, qarindoshlik va qo'ni-qo'shniçilik munosabatlariga asoslangan ijtimoiy mexanizmlari, shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ushbu jarayonlarga ta'siri yoritiladi. Vafot haqidagi xabarni yetkazish, janozani tashkil etish va ta'ziya bildirish shakllarining raqamli muhit ta'sirida kengayishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, dafn etish ishlarini ro'yxatga olish tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etishning tashkiliy-institutsional ahamiyatiga e'tibor qaratiladi. Marosimlarda an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy kommunikatsiya vositalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar asosida xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, janoza marosimi, ta'ziya, dafn marosimlari, marosimlar transformatsiyasi, raqamli kommunikatsiya, mahalla, ijtimoiy munosabatlar, raqamlashtirish, O'zbekiston.

Kirish

Globallashuv zamonaviy jamiyatning ijtimoiy, madaniy va kommunikatsion munosabatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, an'anaviy qadriyatlar hamda marosimlarning tashkil etilishida yangi shakllarning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, inson hayotining muhim bosqichlari, jumladan, tug'ilish, nikoh va vafot bilan bog'liq marosimlarda an'anaviy ijtimoiy mexanizmlar bilan zamonaviy texnologiyalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir yaqqol namoyon bo'ladi.

O'zbek jamiyatida janoza va ta'ziya marosimlari nafaqat diniy-ma'naviy ahamiyatga, balki muhim ijtimoiy vazifalarga ham ega. Ushbu marosimlar orqali qarindoshlik aloqalari mustahkamlanadi, mahalla birdamligi namoyon bo'ladi, marhumning yaqinlariga hamdardlik bildiriladi va jamoaviy birdamlik munosabatlari qayta tasdiqlanadi. Shu sababli mazkur

marosimlardagi o'zgarishlarni o'rganish jamiyatning madaniy taraqqiyoti va ijtimoiy munosabatlaridagi transformatsion jarayonlarni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng tarqalishi, ijtimoiy tarmoqlarning kundalik hayotga chuqur kirib borishi hamda davlat xizmatlarini raqamlashtirish jarayonlari janoza va ta'ziya marosimlarining tashkiliy mexanizmlariga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada marosimlarni tashkil etishning an'anaviy shakllari saqlanib qolgan holda, ularni axborot bilan ta'minlash, ishtirokchilarni xabardor qilish va tashkiliy jarayonlarni muvofiqlashtirishning yangi usullari shakllanmoqda.

Maqolaning maqsadi globallashtirish sharoitida O'zbekistonda janoza va ta'ziya marosimlarining tashkiliy-kommunikatsion shakllaridagi o'zgarishlarni tahlil qilish hamda ushbu jarayonlarning ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

1. Janoza va ta'ziya marosimlarining an'anaviy ijtimoiy mexanizmlari

O'zbek xalqining marosimlar tizimida janoza va ta'ziya alohida o'rin egallaydi. Ularning tashkil etilishi tarixan mahalla, qarindosh-urug', qo'ni-qo'shni va boshqa ijtimoiy aloqalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib kelgan. An'anaviy sharoitda insonning vafoti haqidagi xabar, asosan, og'zaki muloqot orqali tarqatilgan. Qarindoshlar, qo'ni-qo'shnilar va mahalla vakillari bir-birini xabardor qilish orqali janoza vaqtini belgilash hamda marosimga tayyorgarlik ko'rishda ishtirok etganlar.

Mazkur mexanizmning asosiy xususiyati axborot tarqatish va ijtimoiy safarbarlikning bevosita insoniy munosabatlarga tayanishida namoyon bo'ladi. Xabar yetkazish jarayoni faqat ma'lumot uzatish bilan cheklanmay, balki hamdardlik bildirish, amaliy yordam ko'rsatish va marhumning oilasini qo'llab-quvvatlash kabi vazifalarni ham bajaradi.

Janoza marosimida jamoa a'zolarining ishtiroki ijtimoiy birdamlikning muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Marosimga kelish, dafn jarayonida qatnashish va marhumning yaqinlariga yordam berish orqali kishilar o'zaro mas'uliyat hamda hamjihatlik munosabatlarini namoyon etadilar. Shu jihatdan janoza marosimini faqat diniy yoki oilaviy tadbir sifatida emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi institut sifatida ham baholash mumkin.

Ta'ziya bildirish amaliyoti ham o'ziga xos ijtimoiy vazifani bajaradi. Azador xonadonga tashrif buyurish, oila a'zolariga hamdardlik izhor etish va ularni ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlash ushbu marosimning asosiy mazmunini tashkil etadi. Bunda jismoniy ishtirok, yuzma-yuz muloqot va bevosita insoniy munosabatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, an'anaviy janoza va ta'ziya marosimlarining tashkiliy mexanizmi axborot almashinuvi, jamoaviy ishtirok va o'zaro yordam tamoyillariga asoslangan. Globallashuv sharoitida yuz berayotgan o'zgarishlarni tushunish uchun, avvalo, mazkur mexanizmlarning ijtimoiy mohiyatini hisobga olish lozim.

2. Globallashuv sharoitida janoza va ta'ziya marosimlari kommunikatsiyasining o'zgarishi

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi janoza va ta'ziya marosimlariga oid xabarlarini tarqatish usullarini sezilarli darajada kengaytirdi. Agar an'anaviy jamiyatda inson vafoti haqidagi xabar ko'proq og'zaki muloqot orqali yetkazilgan bo'lsa, hozirgi sharoitda telefon qo'ng'iroqlari, SMS-xabarlar, messenjerlar va ijtimoiy tarmoqlar ushbu jarayonning muhim vositalariga aylanmoqda.

Raqamli kommunikatsiya vositalari orqali vafot haqidagi xabarni qisqa vaqt ichida turli hududlarda yashovchi qarindoshlar, tanishlar va boshqa kishilarga yetkazish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu, ayniqsa, uzoq masofada yashaydigan oila a'zolari va qarindoshlarni xabardor qilishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, janozaning vaqti va joyi haqidagi ma'lumotlarni tezkor tarqatish tashkiliy jarayonlarni muvofiqlashtirishga yordam beradi.

Ta'ziya bildirishning kommunikatsion shakllarida ham muayyan diversifikatsiya kuzatilmoqda. An'anaviy shaxsiy tashrif bilan bir qatorda telefon orqali hamdardlik bildirish, messenjerlarda xabar yuborish va ijtimoiy tarmoqlarda marhum xotirasiga oid fikrlarni qoldirish kabi amaliyotlar uchramoqda. Bunday shakllar, ayniqsa, masofa, vaqt yoki boshqa tashkiliy omillar sababli azador xonadonga bevosita tashrif buyurish imkoniyati cheklangan holatlarda ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, raqamli kommunikatsiya vositalarining kengayishi an'anaviy ta'ziya shakllarining to'liq yo'qolishini anglatmaydi. Aksincha, mavjud kuzatuvlarni nazariy jihatdan izohlaganda, yangi vositalar an'anaviy munosabatlarni to'ldiruvchi qo'shimcha kommunikatsion imkoniyat sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Bevosita tashrif, jamoaviy ishtirok va amaliy yordam ko'rsatish kabi shakllar o'z ijtimoiy ahamiyatini saqlab qoladi.

Biroq raqamli kommunikatsiya ayrim muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Jumladan, vafot haqidagi ma'lumotlarning tasdiqlanmasdan tarqatilishi, shaxsiy ma'lumotlar va oilaviy holatga oid axborotning roziliksiz ommalashtirilishi, shuningdek, azadorlarning shaxsiy hududiga hurmat masalalari dolzarb ahamiyatga ega. Shu sababli marosimlarga oid axborotni tarqatishda ishonchlilik, odob-axloq va shaxsiy hayot daxlsizligi tamoyillariga rioya qilish zarur.

3. Dafn marosimlarini tashkil etish tizimining raqamlashtirilishi

Globallashuv sharoitida janoza va dafn marosimlaridagi o'zgarishlar faqat shaxslararo muloqot bilan cheklanmaydi. Davlat boshqaruvi va tegishli xizmatlar faoliyatiga raqamli texnologiyalarning joriy etilishi dafn ishlarini tashkil etish hamda hisobini yuritish mexanizmlariga ham ta'sir ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ushbu yo'nalishdagi normativ-huquqiy asoslardan biri Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 21-noyabrdagi 735-son qaroridir. Qaror dafn etish ishlarini tashkil etish va hisobini yuritish tizimini takomillashtirish hamda sohada samarali nazorat qilish mexanizmlarini joriy etish masalalariga qaratilgan [1].

Taqdim etilgan normativ-huquqiy manbada qayd etilishicha, dafn etish ishlarini ro'yxatga olish jarayoniga elektron axborot tizimlarini joriy etish, tegishli ma'lumotlarni shakllantirish va saqlash, shuningdek, dafn joyiga oid axborotlarni tizimlashtirish mexanizmlari nazarda tutilgan [1]. Bunday yondashuv dafn bilan bog'liq ma'lumotlarni yuritishda elektron hisob va axborot almashinuvi imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

Dafn jarayoniga oid ma'lumotlarning yagona elektron tizimda yuritilishi bir qator tashkiliy afzalliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Birinchidan, ma'lumotlarni tizimlashtirish va ularni qayta izlash imkoniyati yaxshilanadi. Ikkinchidan, qog'oz hujjatlarga bog'liqlikni kamaytirish orqali ayrim ma'muriy jarayonlarni soddalashtirish imkoniyati paydo bo'ladi. Uchinchidan, dafn joylariga oid ma'lumotlarning elektron shaklda yuritilishi hisob va nazorat jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Shu bilan birga, raqamlashtirishning amaliy samaradorligi axborot tizimlarining texnik ishonchliligi, ma'lumotlarning to'g'riligi, shaxsiy axborotning himoyalanganligi va mas'ul tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlik darajasiga bog'liq. Shuning uchun dafn marosimlarini tashkil etish tizimini raqamlashtirishni faqat texnologik yangilanish sifatida emas, balki boshqaruv va institutsional munosabatlarni takomillashtirish jarayoni sifatida ham o'rganish lozim.

Mazkur o'zgarishlar janoza va dafn marosimlarining diniy-ma'naviy mazmuni bilan ularni tashkil etishning ma'muriy mexanizmlarini bir-biridan farqlash zarurligini ko'rsatadi. Raqamli tizimlar, asosan, axborotni qayd etish, hisob yuritish va tashkiliy jarayonlarni muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Marosimning ma'naviy mazmuni, hamdardlik va jamoaviy birdamlik kabi qadriyatlar esa ijtimoiy munosabatlar orqali namoyon bo'lishda davom etadi.

4. An'anaviy qadriyatlar va zamonaviy kommunikatsiya vositalarining o'zaro munosabati

Janoza va ta'ziya marosimlaridagi zamonaviy o'zgarishlarni tahlil qilishda an'anaviylik va modernizatsiya o'rtasidagi munosabatni hisobga olish muhimdir. Texnologik taraqqiyot marosimlarning tashkiliy shakllarini o'zgartirishi mumkin, biroq ularning ijtimoiy va ma'naviy vazifalari avtomatik ravishda o'zgarib ketmaydi.

O'zbek jamiyatida marhumni hurmat bilan kuzatish, azador oilaga hamdardlik bildirish, qarindoshlar va qo'ni-qo'shnilarni qo'llab-quvvatlash kabi qadriyatlar jamoaviy munosabatlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Raqamli vositalar ushbu qadriyatlarni namoyon etishning yangi shakllarini yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, telefon orqali bildirilgan hamdardlik yoki elektron xabar uzoqda yashovchi kishining azador oilaga o'z munosabatini yetkazishiga imkon beradi.

Biroq kommunikatsiya vositasining qulayligi hamdardlikning mazmuni va samimiyligini o'z-o'zidan belgilamaydi. Ta'ziyaning ijtimoiy qiymati, avvalo, uning insoniy mazmuni, vaziyatga mosligi va azadorlarning holatiga hurmat bilan yondashishda namoyon bo'ladi. Shu sababli raqamli kommunikatsiyani an'anaviy ta'ziyaning oddiy o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki muayyan sharoitlarda uni to'ldiruvchi shakl sifatida baholash maqsadga muvofiq.

Mazkur jarayonni uch asosiy yo'nalishda umumlashtirish mumkin:

Birinchidan, **marosimlarni tashkil etishning zamonaviylashuvi** kuzatilmoqda. Aloqa vositalari va raqamli tizimlar xabardor qilish, ma'lumotlarni muvofiqlashtirish hamda ayrim tashkiliy jarayonlarni soddalashtirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Ikkinchidan, **vafot va janoza haqidagi axborotning raqamli muhitga ko'chishi** sodir bo'lmoqda. Telefon, messenjer va ijtimoiy tarmoqlar xabarlarni tezkor tarqatishning qo'shimcha kanallariga aylanmoqda.

Uchinchidan, **marosimlarda ishtirok etish shakllarining diversifikatsiyasi** yuz bermoqda. Bevosita qatnashish bilan bir qatorda masofadan turib xabardor bo'lish va hamdardlik bildirish imkoniyatlari kengaymoqda.

Ushbu yo'nalishlar janoza va ta'ziya marosimlarida an'anaviy ijtimoiy munosabatlar bilan zamonaviy texnologiyalar o'rtasida murakkab o'zaro ta'sir mavjudligini ko'rsatadi. Biroq mazkur tendensiyalarning qamrovi, hududlar va turli yosh guruhlari bo'yicha farqlari empirik tadqiqotlar orqali aniqlashtirilishi lozim.

Xulosa

Globalashuv va raqamli texnologiyalar rivoji O'zbekistonda janoza va ta'ziya marosimlarining tashkiliy-kommunikatsion shakllariga muayyan ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy jamiyatda og'zaki muloqot, mahalla birdamligi va bevosita tashriflarga tayangan mexanizmlar bugungi kunda telefon, SMS, messenjerlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali to'ldirilmoqda.

Tahlil natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Janoza va ta'ziya marosimlarining an'anaviy ijtimoiy asoslari, xususan, qarindoshlik aloqalari, mahalla birdamligi va o'zaro yordam tamoyillari ushbu marosimlarning muhim tarkibiy qismi bo'lib qolmoqda.
2. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vafot haqidagi xabarlarini tezkor yetkazish, janoza vaqti haqida ma'lumot berish hamda ta'ziya bildirishning qo'shimcha shakllarini rivojlantirish imkonini bermoqda.
3. Dafn etish ishlarini hisobga olish va tashkil etish tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish ushbu sohadagi ma'muriy jarayonlarni takomillashtirish uchun institutsional asos yaratmoqda.
4. Raqamli kommunikatsiya vositalaridan foydalanishda axborotning ishonchliligi, shaxsiy hayot daxlsizligi va azadorlarning ruhiy holatiga hurmat bilan munosabatda bo'lish muhim ahamiyatga ega.
5. Janoza va ta'ziya marosimlaridagi o'zgarishlarni faqat an'anaviy shakllarning qisqarishi sifatida talqin qilish to'g'ri emas. Ushbu jarayonni an'anaviy qadriyatlar va yangi kommunikatsion imkoniyatlarning o'zaro moslashuvi sifatida o'rganish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, globalashuv sharoitida janoza va ta'ziya marosimlarining tashkiliy shakllari zamonaviylashib, kommunikatsion imkoniyatlari kengayib bormoqda. Shu bilan birga, ularning ma'naviy-axloqiy mohiyati va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashdagi o'rni mazkur jarayonlarni ilmiy jihatdan o'rganishning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi. Kelgusida ushbu masalani hududiy kuzatuvlar, suhbatlar va sotsiologik so'rovlar asosida tadqiq etish marosimlardagi o'zgarishlarning real ko'lami hamda ijtimoiy oqibatlarini aniqlashga yordam beradi.